

התמודדות עם גזענות בהכשרת מורים

ד"ר גליה זלמנסון-לוי*

ביטויי גזענות בחברה הישראלית הם תופעה יום-יומית שניכרת בכל המרחבים הציבוריים: ברחוב, בתקשורת, במערכת החינוך, באירועי תרבות ובפוליטיקה. הגזענות איננה מחלה שעלינו למצוא לה את התרופה הנכונה, אלא התנהגות אנושית שעלולה לסכן חברה דמוקרטית. הגזענות אורבת לכול במפגשים עם השונה, בייחוד במצבים שבהם יחסי הכוח בין הקבוצות אינם שוויוניים; ובישראל - שהפערים הכלכליים בה הולכים וגדלים, הסכסוך הלאומי בה אינו עומד לפני סיום ועדיין קיימת היררכיה בין תרבות הגמונית לתרבויות "אחרות", בין צבע עור אחד לאחר - נוכחותה של הגזענות רק הולכת וגדלה.

מערכת החינוך היא אחד המרחבים הציבוריים שבהם אפשר להתמודד עם התופעה: לשם כך יש ללמוד לזהות אותה, לכנותה בשם, להכיר את מנגנוניה ולגבש תהליכים חינוכיים ופרקטיקות של מאבק ושינוי חברתי שיובילו לחברה דמוקרטית ושוויונית יותר.

המשאב העיקרי של מערכת החינוך הוא המורים והמורות, ותהליך הכשרתם הוא הבסיס המקצועי והערכי שלה. בתהליך ההכשרה הראשוני מגבשים המורות והמורים את זהותם המקצועית והערכית הראשונית, מקבלים כלים בסיסיים ויוצאים למפגש הממשי עם מערכת החינוך. תקופה זו משמעותית מאוד בחייהם, ועל כן לנושאים, לתהליכים ולידע המצטבר בה משמעות מיוחדת. הקשר בין המורים והמורות ובין מערכת ההכשרה שלהם אינו מסתיים בשלב הזה, ומתקיים במעגלים שונים בכל שנות ההוראה באמצעות השתלמויות, המשך לימודים, מחקר ועוד.

העוצמה והאחריות המונחת לפתחה של מערכת הכשרת המורים והמורות היא אפוא אדירה. על כן נוסף על תפקידה לחנך את המורים והמורות להתמודד עם הגזענות, עליה גם לזהות את הגזענות שבתוכה, הן ברמה האישית והן ברמה המבנית הארגונית. אתגרים אלה דורשים שילוב ידיים של כל העושים והעושות במלאכה, חיבור של כל היוזמות והכוחות הפועלים בתחום וחשבון נפש אמיץ שכולל את ההזדמנות להוביל את מערכת החינוך לקראת חברה שוויונית יותר וגזענית פחות. בדיון שהתקיים לפני כמה שבועות בהשתתפות נציגי מכללות להוראה ואוניברסיטאות הועלו כמה אתגרים עיקריים.

הראשון הוא **כיצד מחנכים להתמודד עם גזענות במערכות חינוך נפרדות** כמו אלו הקיימות בחברה הישראלית: ערבים ויהודים, דתיים וחילוניים, פריפריה ומרכז? הפרדות אלו קיימות הן במערכת החינוך והן במערכות להכשרת מורים ומורות, אבל בזו אחרונה יש הפרדות נוספות: כך למשל הפרדה בין גברים לנשים מתקיימת בעצם היות הנשים רוב במקצוע ההוראה; והיעדר נגישות ודעות קדומות בנוגע ליכולתם של אנשים עם מוגבלויות לעסוק בחינוך והוראה מפריד בין בריאים לאנשים עם צרכים מיוחדים. האם חינוך נגד גזענות מחייב מפגש עם השונה ממני? כיצד יוצרים מפגשים כאלו?

האתגר השני הוא **כיצד אפשר לעסוק בנושא באופן יום-יומי בתוך תכניות הלימודים הקיימות**, ולא רק בזמן אירועים קיצוניים, כחלק מהכשרתם של המורים והמורות בלימודי החינוך וההתמחויות. עיסוק יום-יומי יכול תהליכים חינוכיים ואינטלקטואליים שמאפשרים

* ד"ר גליה זלמנסון-לוי, סמינר הקיבוצים

לעבור מסטראוטיפים לחשיבה מורכבת, מניכור לאמפתיה, מחשיבה על בעיות ופתרונות להבנה של קונפליקטים ויחסי כוח. מדובר בעשייה שכוללת גאווה במגוון של זהויות הנלמדות במרחב בטוח באופן שמאפשר תהליכים של התפתחות ופיתוח של דרכים חינוכיות לשינוי חברתי. האתגר השלישי הוא **ההתמודדות עם הגזענות במוסדות להכשרת מורים ומורות**. גזענות מוסדית היא אחד ההיבטים החמקמקים ביותר של התופעה. קל לזהות כתובת גזענית על הקיר יותר ממנגנון ביורוקרטי או חינוכי שקבוצת זהות אחת בתוכו מועדפת באופן בולט על פני קבוצות זהות אחרות, שמודרות לשולי החברה. עלינו לבחון אפוא מנגנוני קבלה ומיון, מנגנוני הערכה ואופני ביטוי של תרבויות והיסטוריות בתהליכי ההכשרה שלנו. בכל אחד מהאתגרים יש לשאול אם אפשר לייצר מדיניות כוללת, או שמא בכל מוסד, בכל פקולטה, בכל כיתה, בכל שיעור, יהיה הנושא נתון ליוזמות מקומיות; נשאל מה כוחה של מדיניות כוללת לעומת יוזמות מהשטח שמייצרות מודלים של הצלחה? האם אפשר לשלב בין השתיים?

אל מול אתגרים אלו **כיווני הפעולה האפשריים הם רבים**, ואנו בשלב של איסוף ולימוד העשייה הקיימת לצד הרצון לייצר חשיבה אחרת, שונה, שתאפשר לנו להוביל את מערכת החינוך בנושא של חינוך נגד גזענות בחברה דמוקרטית. הדוגמאות הבאות, שאחדות מהן כבר מתקיימות, מייצגות מהלכים כלליים ורחבים לצד עיסוק קונקרטי בנושא:

- יצירת מסגרת שמאפשרת מפגשים של קבוצות שונות כחלק מתהליך ההכשרה;
- נקיטת עמדה קבועה של מורי המורים בנוגע לאירועים גזעניים;
- עיסוק בפעילות חברתית בקהילות השונות כחלק מתכנית הלימודים;
- בחינת תכניות הלימודים בהיבט רב-תרבותי;
- יצירת מערך הכשרה ותמיכה למורי המורים בנושאים אלו;
- התייחסות לשפות שונות ולמקומן במרחב הציבורי.

מובן שרשימה זו חלקית בלבד, והדרך עוד ארוכה. בשולחן העגול בכנס נתבסס על נייר זה בדיון שמטרתו לקדם את העיסוק באתגרים העומדים לפתחנו ואת הכיוונים לפעולה.